

Значне явище в теорії конституціоналізму

Державно-правові перетворення, які відбуваються в Україні на базі норм Конституції, потребують свого ґрунтовного аналізу. Цьому й присвячена монографія Ю. Тодики*, в якій системно розглядаються найбільш актуальні проблеми теорії конституції, тлумачення Основного Закону України, захисту і забезпечення реалізації конституційних норм, проведення правової реформи. В роботі по суті охоплені всі аспекти становлення в Україні сучасного конституціоналізму. З одного боку, вона підводить підсумок тому, що вже досягнуто за допомогою конституційно-правового регулювання для формування суспільних відносин на демократичних засадах, а з іншого — містить багато пропозицій щодо вдосконалення конституційного законодавства, практики організації та функціонування органів державної влади, інших структур політичної системи. Монографія виконана на високому теоретичному рівні, в ній використано близько 400 наукових джерел, значна кількість з яких — з теорії держави і права.

Вперше в літературі з конституційного права, і не тільки в українській, розглядаються такі питання: конституція і права доктрина, конституція і конституціоналізм, конституція і конституційність, конституція і публічний інтерес, конституція і державність, конституція і державно-правові аспекти формування громадянського суспільства тощо. Монографія є оригінальною як за постановкою актуальних проблем конституційного розвитку, так і за їх вирішенням, тому вона становить значний інтерес не тільки для фахівців з конституційного права, а й для теоретиків права, істориків, політологів, філософів.

У науковій і навчальній літературі майже зовсім не проаналізовано проблему мови і стилю конституції, конституційного законодавства, мови науки конституційного права. Тим часом у цій сфері відбуваються досить істотні зміни, мають місце позитивні тенденції. Назріла об'єктивна необхідність в узагаль-

* Тодика Ю. Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики. — Харьков, 2000. — 608 с.

ненні цього. В монографії зазначену проблему розкрито комплексно, системно. В ній увага правильно акцентується на необхідності збагачення лінгвістичного потенціалу науки конституційного права, аналізуються фактори, що впливають на цей процес, доводиться, що мові конституційного законодавства особливо повинні бути притаманні такі якості, як чіткість і доступність, документальний стиль викладення. В Конституції України знаходять чітке закріплення основоположні інтереси громадян і, відповідно, її текст має бути зрозумілим для кожного пересічного громадянина. З огляду на це законодавча техніка і стилістика конституційного тексту повинні враховувати цей аспект.

У літературі з конституційного права Конституція як нормативно-правовий акт вперше розглядається в аспекті публічного інтересу. Це досить цікава проблема, оскільки Основний Закон концентровано втілює в собі основні публічні інтереси, закріплює засади конституційного ладу, правового статусу людини і громадянина, форми безпосередньої демократії, питання організації та функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування. Актуальною є проблема механізму виявлення публічних інтересів та їх втілення в конституційному тексті. Вона є важливою в аспекті реалізації результатів всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 р. В монографії цілком слушно стверджується, що публічний інтерес завжди знаходить своє вираження в юридичних нормах, насамперед у приписах конституції як центру правової системи держави. Публічні інтереси — це офіційно визнані інтереси, які підтримуються і захищаються державою.

Разом з цим у монографії ґрунтовно акцентується на тому, що держава повинна обмежувати своє втручання в сферу публічних інтересів. Визначення цієї межі є досить важливим з точки зору балансу публічних і приватних інтересів, співвідношення держави і громадянського суспільства. В монографії обґрунтовується, що конституційно закріплений публічний інтерес є критерієм визначення ефективності і правомірності функціонування державних структур, органів місцевого самоврядування, суспільних формувань, посадових осіб. Підтримання публічного інтересу спрямоване на забезпечення непорушності конституційного ладу України, прав і свобод людини і громадянина, національної безпеки країни, стабільного функціонування державних інституцій в режимі законності.

Конституція вперше розглядається як явище культури. Стверджується, що вона як Основний Закон держави і суспільства є відображенням рівня теоретичної думки на відповідному етапі розвитку країни, менталітету народу, врахування світових конституційних цінностей, національних традицій та історичного досвіду. В монографії чітко проводиться ідея, що цінності європейської і світової конституційної культури знайшли втілення в Конституції України. Це ідеї справедливості, народовладдя, республіканської форми правління, рівності, невідчужуваності прав і свобод особи, поділу влади, ідеологічної і політичної багатоманітності тощо.

Новаторським є підхід до розгляду Конституції як соціальної цінності. При цьому підкреслюється, що вона має особливу соціальну цінність для суспільства, людини і держави. Це впливає насамперед з її специфіки як Основного Закону, можливості її впливу на суспільні процеси, з того, що норми Конституції мають найвищу юридичну силу і в них втілено цінності та ідеали світового конституціоналізму. Конституція — акт, що встановлює межі втручання держави в особисте і асоційоване життя людини. В монографії слушно підкреслюється інформаційна цінність Конституції, те, що вона є своєрідним інструментом забезпечення балансу соціальних інтересів груп і прошарків населення, основою модернізації держави і суспільства.

Конституція України — база становлення національної правової системи, новелізації поточного законодавства. Водночас потрібні зміни і в самому конституційному тексті відповідно до результатів всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 р., на якому народ висловив свою думку щодо недоторканності народних депутатів, нових юридичних підстав розпуску Верховної Ради, зменшення кількості парламентаріїв з 450 до 300, введення двопалатної структури Верховної Ради. В монографії акцентується увага на наслідках проведення цього референдуму з точки зору конституційного принципу поділу влади, проблемах і труднощах, що можуть виникнути при втіленні в життя народного волевиявлення, даються ґрунтовні пропозиції щодо впровадження в конституційно-правову практику результатів всеукраїнського референдуму. Аналізуючи референдум як конституційно-правовий інститут, Ю. Тодика в порівняльно-правовому аспекті розкриває, як цей інститут закріплюється в конституціях різних країн СНД. Слушно підкреслюється, що найбільш

детально і чітко він регламентується в Конституції Республіки Беларусь. Між тим у Вірменії згідно з Конституцією не передбачається проведення загальнодержавних референдумів з народної ініціативи. З огляду на тенденцію посилення в політико-правовому житті ролі всенародних референдумів такий порівняльний аналіз є досить важливим з точки зору виявлення можливостей цієї форми безпосередньої демократії, становлення сучасного законодавства про референдуми.

Однією з найактуальніших проблем сучасного конституціоналізму є проблема реалізації конституції. В науковому аспекті вона мало досліджена не тільки в Україні. Тому важливо, що в монографії Ю. Тодики на високому теоретичному рівні аналізуються різні аспекти цієї проблеми. Реалізація Конституції, як слушно зауважує автор, потребує свого аналізу не тільки з суто юридичної позиції, а й з більш широких соціальних підходів. Тому вона повинна вивчатись не тільки в державно-правовому, а й у політологічному і соціологічному аспектах. На думку Ю. Тодики, політико-правовий аспект значущості реалізації Конституції полягає насамперед у тому, щоб забезпечити права і свободи людини і громадянина, поступовий розвиток суспільства на демократичних засадах, взаємодію гілок влади в режимі консенсусу. Ця проблема стає все більш актуальною з точки зору функціонування політичної і правової систем, вирішення актуальних питань державотворення в нашій країні. В монографії розкриваються поняття і структура механізму реалізації Конституції, підкреслюється, що механізм її реалізації має свою специфіку, яка обумовлена роллю і місцем Конституції в національній правовій системі. В роботі досить широко, на високому теоретичному рівні висвітлюються нормативний та інституційний блоки реалізації Конституції України, фактори, що впливають на цей процес. Реалізація конституційних норм розглядається як цілеспрямована діяльність щодо їх втілення в практику різних суб'єктів правовідносин. Її слід розглядати і як процес, і як результат.

Проблема реалізації конституційних приписів безпосередньо пов'язана з тлумаченням норм Конституції України. Вперше в юридичній літературі нашої держави ця проблема аналізується на теоретичному рівні. При цьому даються поняття тлумачення, його завдання, принципи, способи, стадії і процедури, показуються співвідношення офіційного і доктринального тлумачення, їх взаємозв'язок. У науковому аспекті дається оцінка

практики тлумачення Конституції Конституційним Судом України, розкриваються її сильні і слабкі сторони, тенденції розвитку, наводяться ґрунтовні пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання діяльності органу конституційної юрисдикції і практики реалізації своїх функцій.

Щодо змісту роботи можна висловити і деякі зауваження. Зокрема, в монографії не розкриті належним чином принципи гласності конституційного судочинства та повного і всебічного розгляду справ і обґрунтованості прийнятих Конституційним Судом рішень. Недостатньо аналізується телеологічний (цільовий) спосіб тлумачення конституційних норм.

Монографія Ю. Тодики становить значне явище в науці конституційного права не тільки України, а в цілому СНД, оскільки в ній аналізуються загальні тенденції розвитку і становлення конституціоналізму на пострадянському просторі. Оригінальною є архітектоніка роботи. Видання цієї монографії — значний внесок відомого вченого-конституціоналіста в аналіз конституційних проблем державотворення в Україні, становлення науки конституційного права, вирішення найбільш актуальних питань сучасного конституціоналізму. Безперечно, вона з зацікавленістю буде сприйнята науковою спільнотою.

О. Петришин, заступник директора НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування з наукової роботи, доктор юридичних наук,

М. Савенко, суддя Конституційного Суду України, заслужений юрист України